

## TEMA MORJA V SLOVENSKEM PESNIŠTVU XIX. STOLETJA \*

Že od najstarejših časov, kar pomnijo izročila, je morje značilna domišljajska pobuda in viden poetični inspirator. Ozrmo se samo bežno na stare Grke, na ljudstvo z nenavadno bogato domišljijo, ki je v vsakdanjem stiku z elementom morja ustvarilo pisano množico mitičnih bitij in z njimi naselilo morska prostranstva, od gospodarja Pozejdona do zapeljivo-pogubnih siren. Nič čudnega tedaj, da se je nekje na helenskih obalah, obdanih od večnih valov, rodil mogočni panoptikum Homerjeva Odiseja. Še po tisočletjih znamenita pesnitev nenehoma vzbuja občudovanje rodov, s prizori nenehno spreminjajoče se vodne gladine (»šumno kipeč zaganja se val ob suho zemljo, / z groznim grgotom se lomi: vse s peno je slano pokrito,« 82) kot s slikami, ki prikazujejo človekovo konkretno povezanost z morjem (prim. realistične skice, kako Telemahovi mornarji postavljajo jambor in razobešajo jadra, 34).

Vse to je dovolj znano in je nedvoumno postavljeno v vrsto predstav, s katerimi je grški duh obogatil poznejše kulture. Zato ni nenavadno, če že prva slovenska obravnava teme morja pri Slovencih začenja s primeri iz antike. To je bil širši prikaz Simona Rutarja, poznejšega zaslužnega zgodovinarja in arheologa, objavljena v dveh nadaljevanjih v zadnjem letniku Stritarjevega Zvona (1880) pod naslovom: Slovenske pripovedi o morju. Tema, ki si jo tokrat zastavljamo, je po vsem tem v slovenski znanstveni publicistiki navzoča malodane sto let. Recimo, ena naših najstarejših znanstvenih tem!

Prav je, da poživimo v spominu Rutarjev spis, ki je bil za devetindvajsetletnega mladega profesorja lep dosežek, tako kar se doživljenosti tiče enako glede razgledov, ki jih vključuje. »Morje je podoba neizmernosti, večnosti, nasproti zemeljski izpremenljivosti. Vse raste in gine po stalnih zakonih, le morje si ostaja vedno enako.« Mladi avtor je nasul kopico verzov, tako ljudskih kot književnih (celo iz Preradoviča), želeč z njimi prikazati, kakšno moč ima morje na človeško duševnost. Mimogrede je začrtal tudi pesemsko vzporednico med »morsko neizmernostjo« in »brezkončnostjo (prave) ljubezni«. Po kozmološki — danes že preživeli — razlagi pesmi o Lepi Vidi z vidnim poudarkom objavlja še pesem Mornar, ki jo šteje med ljudske (»narodne«), čeprav hkrati pove, da jo je »zapisal prezkodaj umrli France Meden v Senožečah«. V spisu pred desetimi leti (Tema morja v novejši slovenski prozi, JiS 1966, št. 3) sem v zvezi z Bevkovo novelo Jadra z beneškim levom dal kratko oznako navedene pesmi, da »je biser ljudske fantastike, v njej se križajo raznorodne sestavine, literarno šolanega bralca spominja hkrati na Erköniga (skrivnostni glasovi) in na balado Ribič istega pesnika (»vlažna ženska« pritegne tam ribiča, tu mornarjev glas dekle / Jelvico za sabo v vodo, v »hladni grob«). Štrekelj je pesem uvrstil med »narodne«, medtem ko je sodobna folkloristična znanost ugotovila, da ne sodi mednje, ker je prvotna

\* Predavanje na zborovanju slovenskih slavistov v Portorožu 13. X. 1976.

oblika, kakor koli bi že bila ljudskega porekla, »docela prekrita« (prim. uvod v 1. knjigo SLP). Očitno je namreč, da je stih Mornarja stih umetnega snovanja, s čimer pesmi seveda ne osporavamo vrednosti, le predstavljamo jo v drugo kategorijo. Pravilno pa je Rutar pokazal na motivno zvezo med Mornarjem in Jenkovim Knezovim zetom.

Naše razpravljanje bo zajelo vprašanje, kako se je doživetje morja izražalo v slovenskem pesništvu XIX. stoletja, v naslednjih vidih: ljudsko pesništvo, Prešeren, Levstik, Jenko, Gregorčič in Aškerc. Iz razumljivih razlogov ne težimo za bibliografsko izčrpnostjo, marveč skušamo razbrati glavne načine (tipe), kako se doživetje morja oziroma stik z njim izraža v literarnih besedilih najvidnejših pesnikov do obdobja Moderne.

1. Zgodovinska usoda je dodelila Slovencem ozemlje, ki je — kot je splošno znano — v geomorfološkem pogledu nenavadno raznotero, z njim obalni pas, ki sicer ni posebno dolg, vendar to ni bila ovira, da se nepregledna morska ravan ne bi dovolj razločno zarisala v ljudsko predstavo in pozneje v literarno ustvarjalnost. Resda število ljudskih pesmi z morsko tematiko (motiviko) ni posebno visoko, urednik antologije *Pesmi o morju* (Stane Suhadolnik) je zabeležil, da je med mnogimi tisočeriimi ljudskimi nekih petdeset tovrstnih, vendar tudi pri drugih obmorskih narodih ni stanje bistveno drugačno. Ne da bi se spuščali v vprašanje, ki ni enostavno, lahko rečemo, da v slovenskem primeru v pesmih z morsko tematiko kvalitetni moment močno presega kvantitetnega, če omenimo s področja prvobitne ljudske tvornosti samo Lepo Vido.

Čas nas sili, da se omejimo na najosnovnejše: V veliki večini folklornih izročil pretežno kontinentalne Slovenije tema morja ni zasnovana na stvarni izkušnji in na neposrednem stiku z morjem, zato se tod slika morja pojavlja v izrazito posplošenih predstavitvah. Na primer, to je lirizirana barčica z jadrji, v katera se je uprl veter, in simbolizira slovo dveh, ki se ločujeta, morebiti za vedno (Tički lepo pojejo, iz Volč na Tolminskem in druge) ali je skrivnostna globina, v kateri utone na svatbeni poti mladi Marko, ko hoče premeriti globino (pesem zabeležil že Vraz, živa še danes) ali pa je to enostavno »sivo«, »globoko«, »široko« morje kot abstrahirano prizorišče brezbrežnih daljav in nedosežnih eksotičnih koncev sveta.

2. Pri Prešernu ponazarjajo pesnikovo predstavno povezanost z morjem soneta *Tak kak hrepeni oko čolnarja* (Čbelica 1831), *Wie der, dem alles, was er mitgenommen* (*Liebesgleichnisse*, *Illyrisches Blatt* 1834), parabola *Ribič* (prav tam, 1838) in vložna pesem *Mornar* (prav tam, 1844).

V obeh sonetih se Prešeren dosledno drži petrarkističnega načela dvodelne paralelne zgradbe (podoba v kvartetah: prispodoba v tercetah). V sonetu v Čbelici (tretji med tako imenovanimi Ljubeznenimi soneti) je v kratkih besedah primerjava izvedena takole: Kakor se mornar v hudi uri ozira, da bi zagledal na nebu zvezdi Dioskurov, ki pomenita gotovost, ker naznanjata, da se bo pomiril vihar — enako hrepeni pesnik, da bi zagledal oči »drage deklice«, ki mu bodo pregnale nemir srca. In drugi — nemški — sonet, ki je manj znan: Kot se brodolomec s samotnega otoka ozira, da bi zagledal rešilno ladjo in se razveseli že ob pogledu na njeno zastavo — prav tako se v puščobi vsakdanjosti razveseli pesnik, ko zagleda trakove njenega klobuka (*die Bänder nur, die deinen*

Hut umgeben). Pesmi Ribič in Mornar sta dovolj znani in ju na tem mestu ni potrebno obnavljati, obe izražata v obliki posredne izpovedi neko čustveno stanje: izgubljenost spričo ljubezenske nesreče ali vedrost v resignaciji ob dekletovi nezvestobi. Morebiti bi se zdelo, da za samo izpovedovanje vseh navedenih čustvenih stanj prizorišče kot tako ni odločilno, vendar je treba takoj odvrniti, da je Prešernov ustvarjalni navdih nujno izbiral načine ponazarjanja čustev s primerami iz zunanjega sveta in je tako po neki notranji nuji izbiral tudi motive iz morskega sveta. Na tem mestu pa velja predvsem poudariti, da je Prešeren kljub gorenjskemu poreklu obvladal ponazoritvena sredstva dogajanj na morju enako adekvatno kot vsa druga. Nekaj primerov glagolov: *razgraja* piš ob hudi uri, *tepo* valovi, grom *udarja* in — kontrapunktirano, po *razjasnjenem* azuri, *kraljuje mir*, *potihne šum* viharja (naravni procesi so nakazani v skrajno strnjeni izrazni fakturi). V *Liebesgleichnisse: der Elemente wildes Streiten*, dolgotrajnost morskega divjanja izražena z glagolskim samostalnikom; poslovenjeno: elementov sprtih zloba (Gradnik), elementi togotno sprti (Župančič). In Mornar: *morja široka cesta* . . . na barko kliče strel . . . so se jadra bela / od južnih sap napela. (Vse te podobe seveda fungirajo še v ritmični konotaciji).

3. (Levstik) Vsi, ki so se kakor koli že lotevali naše teme, so Levstikovo *Elegijo* obšli. Kot fragment je bila prvič objavljena v Slodnjakovi povojni izdaji Zbranih del (II, str. 18—21). Že komentator je povedal, da je pesem nastala po l. 1858 in da je odzvok branja Byronovega *Childe Harolda*. Res, začevši s prvo kitico, v kateri pesnik imenom apostrofira Byrona, je celota ubrana v neke vrste podživljajočem naslanjanju na angleškega romantika: cela vrsta literarnih asociacij iz antike in iz italijanske renesanse, želja po seznanjanju z umetniško in literarno znamenitimi pokrajinami, posebej še mesti Italije. Levstikova *Elegija* je polna elegičnosti, polna žalosti ob Italiji, ki ne bo nikoli več taka, kot je bila v starih časih (imenovani so Cezar, Ciceron, Horac, Vergil, potem Dante, Tasso, ki ga apostrofira, Raffael). Pesnik je uporabil svojstveno desetvrstično tercinsko kitico. *Elegija* je ostala fragment, ker — kakor se zdi — Levstik ni imel moči ne volje, da bi vskladil različne doživljaljske silnice, ki so ga preko prebrane literature vzgibavale, zato v nasprotju z Byronom prenašala težišča in se nazadnje ustavi ob slovesu od Italije, z nejasnim: kam sedaj? Kar nas zanima, je doživetje morja, kar je med vsemi sestavinami *Elegije* Levstiku še najbolj uspelo. Včlenjeni sta sliki mirnega in razburkanega morja:

(9. kitica)

Kako je morje mirno, čisto,  
zibljejo lahki se samo valovi,  
vrte v kolače le vodo srebristo,  
prijazni še so morski nam bogovi,  
po zraku Eol jadra veje bela,  
vode ogibljejo se mu sinovi,  
širjava ravna nas je nase vzela,  
pod nami voda, zgoraj so nebesa,  
gotovo zemlja v dalji otemnela,  
le potno vidijo še tam očesa.

Veslajte, jadra urno vsa nagnite,  
jadrajmo se v Karibdo ino Scilo,  
kjer so moči valovja silovite.  
Odiseju nekdanj se v glavi vrtilo,  
ko so zapele mu sirene ljubeznive,  
hoteče zapeljati ga z vso silo.  
Morje do neba brizga svoje pene,  
požira jih v vrtince pogubljive,  
valovje gromno buta v ostre stene,  
vračaje stresa srdonosne grive!

Kako se juga ladja, val jo dviga  
in spet jo pogrezuje v svoja žrela,  
valovje pleše, k sebi v dno nam miga,  
rohni srdito jezna pena bela,  
potem priliznejo se zopet spenja  
kot ljuba, ki si drazga zaželela —

II/21

4. (Jenko) Če pustimo ob strani alegorično refleksijo *Obraz* (z rekvizitom barka — jadra, objavil Ivan Jenko v *Kresu* 1886) in fantazmagorijo *Morski duhovi*, je značilen in najbolj znan primer Jenkovega doživetja morja pesem z začetnim polnozvočnim verzom *Buči morje Adrijansko*. Objavljena prvič v *Vajah* (Solze Slovencev III) nosi znamenje zgodovinskega anahronizma, istovetenja Slovanov z predrimskimi Iliri (*ko še Tevta je slovela*), v objavi v *Glasniku* 1862 je pesnik upošteva je zgodovinska dejstva vrstico spremenil: *ko ob tebi mesta bela / naših dedov so cvetela* . . .

V pesmi *Adrijansko morje* (Jadransko morje, v *Razlagovi Pesmarici* 1863) elegični podton spominja na Kollárjev predspjev k Slave hčeri. Ta podton se pojavlja tako rekoč kot spremni akord v celi vrsti domoljubnih pesmi, to v sklopu romantičnega pojmovanja zgodovine. Na to, da je tak domoljubni elegizem dobil pri posameznih pesnikih tolikšen poudarek, so vplivale v precejšnji meri določene kulturnopolitične razmere, neugodne še posebej pri prebujajočih se majhnih narodih. Ob Jenkovi zgodnji domovinski poeziji je na ta moment opozoril France Bernik (1962), ko je pokazal na »vzdušje, ki je vladalo na Slovenskem v prvih letih Bachove absolutistične vladavine«.

Predaleč bi peljalo, če bi želeli navajati, kako je rod na prelomu stoletja (Oblak, Murko, pozneje Lončar) v imenu političnega realizma zavračal razlage, da so tujci krivi vse slovanske in slovenske nesreče. Vemo tudi, da pesimistični ton v pesmi o nekdanjem slovanskem morju ni edini ton Jenkovega domoljubnega lirizma. Hkrati pa ni mogoče prezreti, da upravičena kritičnost do romantične zgodovinske ideje, ki jo vsebuje Jenkova pesem o Jadranskem morju, elegično ubrani pesmi ne jemlje njenega pomena v času. Slovenski človek, ki je po letu 1848 začel v sebi razvijati narodnozgodovinsko zavest, je spočetka hote ali ne hote gradil na močne čustvene impulze: tako si je usvojil brez pridržkov Jenkovo pesem kot oporo svojemu lirično uglasenemu patriotizmu.

5. Enako bi lahko označili tudi nekatere Gregorčičeve pesmi (*Naš čolnič otmi-mo*). Bolj kot te nas na tem mestu zanima drugi tip, kakor ga izpričuje zelo znana pesem *Na bregu* (nastala v Devinu pri pesnikovih 20-ih letih, objavljena v *Zvonu* 1876). Gre za dvodelno kompozicijo, ki sestoji iz slike, kako pesnik gleda »srdito valovje«, ki »rohni ob kamnito bregovje / do neba praši se megleni dim, v obraz (mu) brizgajo pene«, on pa ostaja na skali in razmišlja o sebi: ta divja sila je taka kot njegova usoda, ki ji njegov »ponosni duh« kljubuje, se ji ne mara ukloniti. Torej nekakšna osebna refleksija z moralno poanto, a izvedena s plastično upodobitvijo udarjanja morskih valov ob breg in s skopo odmerjenimi izraznimi sredstvi. Rekli bi: podoba — prispodoba, ki pa je povsem drugačne vrste, kot so Prešernove; pri Prešernu imamo opraviti s tankočutnimi emocijami in vzgibi ljubezenske lirike, Gregorčič v poanti zaobjema akt volje oziroma samooblikovalno misel. Francè Koblar je v tej Gregorčičevi pesmi enako kot še v nekaterih drugih opazil občutje veličastnosti (narave, stvari).

6. Če je pritegnitev elementa morja v celoti pesniškega opusa navedenih pesnikov bolj ali manj obrobna, je Aškerčevo upesnjevanje morja in življenja ob njem obsežno in široko. Ne le, da je temu posvečena cela zbirka *Jadranski biseri* (1908), morje je opazen doživljajski vzgib še v kakih desetih njegovih »popotnih« pesmih. Na prvi pogled se dele Aškerčeve pesmi o morju na doživljajske in na folkloristične, tj. na prepeve ljudskih bajk in fabul.

Znano je, da je Aškerc pogosto in rad potoval, publicist Prostoslav Kretanov (Vatroslav Holz), ki je edini posvetil Aškerčevim potovanjem (na morju in na kopnem) širši zapis, je bil tudi edini, ki je poudaril posebno pesnikovo prevzetost ob srečanjih z elementom morja. (Govekarjeva hvala Jadranskih biseroev je žurnalistično nabrekla.) Prevzetost in zavzetost ob pogledu na širo moško plan ne preveva le Aškerčevih doživljajskih pesmi, enako je živa v njegovih občasnih potniških impresijah v prozi. V spisku *Med slovenskimi jadranskimi ribiči* je npr. zapisal: »Že na šolskih klopeh sem sanjaril o morju... Morje je neskončnost, neizmernost, torej veličastnost. Pa morje tudi živi! Ali ne vidite, da se giblje neprestano? Ali ne vidite, da polje kakor kakšno neizmerno srce, da se preliva in pretaka od tečaja do tečaja, od kontinenta do kontinenta?!« Ali: »Morje je podoba mojega življenja, je simbol življenja sploh. Zato čutim neko globoko, skrivnostno sorodnost, ki me veže na to živo morje. In zato je morje tako blizko moji fantaziji, mojemu čustvovanju...« Itd. Podobne zapise občutke (s številnimi apostrofirani morja) bi lahko našli tudi v potopisu *Dva izleta na Rusko* (LZ 1903 in v posebni knjižici).

Aškerčeve pesemske »doživljajske slike« so vse točno locirane, to pomeni, označene z navedbo mesta (kraja), s katerim je povezan njegov konkretni občutek, mesta, kjer je pesem nastala. Mednje štejemo: »*O bella Napoli — addio!*« (Nove poezije 1900), vse naslednje so objavljene v Četrtem zborniku *Poezija 1904* (prvi dve sta locirani med Građež in Oglej in sta prvič objavljene v LZ 1901, naslednje so prvič objavljene v LZ 1902 in ponazarjajo pesnikove občutke na potovanju od Odese do Kavkaza in po Črnem morju do Krima in nazaj. To so *Jutro na lagunah*, *Noč ob morju* in dalje *Na Črnem morju*, *Sončni zahod na morju* (Batum), *Noč na morju* (Feodozija — Jalta), *Nazaj!* (Odesa). Tudi v Jadranskih biserih se najde kakšna razpoloženska, čeprav ne pomeni pesnikove neposredne izpovedi, temveč je vložnega značaja, taka je *Jutrna pesem ribičeva*. In da posebej opozorimo na pesem z naslovom *O, morje...!* (Devin pri Trstu), objavljeno l. 1910 v Petem zborniku, pesem, ki so jo na hrvaški strani takoj sprejeli v antologijo (Albert Bazala, 1913), pri nas pa je ostala v nerazumljivi pozabi vse do Živega Orfeja (1970).

Z redkimi izjemami so te pesmi jamske in trohejske štirivrstičnice, to pomeni, da je verz enostaven pa tudi občutenjska zasnova je neiskana, spontana, enkratno dana.

### Na Črnem morju

(1. kitica)

Morje, morje, ti skrivnostno morje!  
Spet objemlje me tvoj silni čar;  
duša moja se potaplja v tebi,  
in očem ves drugi svet ni mar.

(5. kitica)

Morje, morje, čarovnik veliki,  
čudo li z menoj storilo si?  
Duh smejeje spet razgrinja krila.  
Ali res me prerodilo si?

Kot Puškinova Proščaj svobodnaja stihija (K morju) je v neposrednem nagovoru komponirana prej poudarjena *O, morje...!*

O morje...! Kot neskončno hrepenenje  
razlivaš se v daljavo pred menoj  
nemirno, vekovito ko življenje.  
Zamaknjen v čar sem vekoviti tvoj.

Naj omenimo, da je *Noč ob morju* (LZ 1901) napisana v svobodnih, rimanih verzih, ritmično inventivnost izpričuje tudi *Jutrna pesem ribičeva*: Plavaj, čolnič, plavaj / čez zeleno plan! / Jadro je razpeto, / svita se že dan. / Dobro jutro, morje! / Oj, kako ležiš / mirno, veličastno / pred menoj! Še spiš? /

O Jadranskih biserih na kratko samo to, da so po Mučenikih in Junakih doživeli sorazmerno ugodno oceno, čeprav je seveda pretirano trditi, da je v njej in z njo Aškerc odkril morje in slovenskega ribiča ob njem (Govekar). Bolj kot kaj drugega je Aškerčeva knjiga zbirka poetiziranih bajk in ribiških štorij, iz drobnega vsakdanjega življenja ribičev ni veliko zajela ne prinesla. Je v knjigi nedvomno nekaj dobrih pesmi, mednje štejem posebej *Balada o Čozotih*, ki pritegne s svojstvenim ritmom: Prišli so Čozoti / čez široko morje / od obali laške / s pisanimi jadri, / s praznimi čolnici, / z bukovimi vesli, / z močnimi sakovi, / z lačnimi želodci, / z drznimi očmi. Kratki verzi, taki kot hitro, hlastno, nezadržno menjavanje sovražnih, pretečih valov.

Tu opuščam prikaz, kako je slovenska kritika s poznejšo literarno zgodovino ocenjevala Aškerčeve »morske« pesmi. Na hitro bi dejal, da jih je v splošnem preslabo opazila; sočasna kritika je večidel obravnavala pesnika, ki je bil po l. 1900 do lastnega pesniškega blaga hudo nekritičen, zelo pavšalno, to je, ne da bi dovolj ločila v zadnjih zbirkah, kaj je bilo dobro od slabega. V nadaljnjem se je široko ukoreninilo mnenje, da samo prvi dve Aškerčevi knjigi nekaj veljata, Prijatelj je npr. vzel v svojo antologijo poleg predhodnih iz tretje knjige šest pesmi (Nove poezije, 1900), iz poznejših nobene, konkretno, nobene s temo morja. Pač pa so nekatere pesmi iz Jadranskih biserov dobile mesto v šolskih berilih (Brinar, 1909 itd.).

Bolj so bili Aškercu od vsega začetka naklonjeni Hrvati. Najprej je Jadranske bisere dokaj ugodno ocenil Domjanič in Bazala je v svojo antologijo Aškerčevih pesmi uvrstil tudi dve »morski« Na palubi (Na sredozemskem morju, prva objava Slovan 1906, v zbirki Akropolis in piramide, 1909) in *O, morje...!* ter je v tehtni uvodni besedi potegnil analogijo med Ribičevim sinom (iz Jadranskih biserov) in Goethejevim Erlikönigom. Niko Bartulović je na Aškerca opozoril v študiji (More u našoj književnosti, Split 1927) in je posebej pohvalil prej omenjeno pesem rekoč o Aškercu: »... i svoju ljubav prema Jadranu posvjedočio najbolje sa pjesmom, O, morje, punom iskrenog zanos.« Tej poetizaciji morja je dal Bartulović prostor v svoji Jadranski antologiji (1934) poleg še dveh drugih (*Balada o Čozotih*, *Jutrna pesem ribičeva*). Po vsej verjetnosti je Bazalova antologija vir, od koder je Aškerčeva morska tema prodrla v šolske in popularne antologije (Deanović—Petračić, 1922; Žeželj, 1932, gl. M. Boršnikove Aškerčevo bibliografijo). Nazadnje je v Pomorskem zborniku (1962) napisal še Jakša Ravlič: »Medu Slovencima on je najbolje odrazio more i s njim u vezi neke probleme (??), ostvarivši dobre umjetnine.«

V času, kolikor smo ga imeli na razpolago, smo lahko začrtali le nekaj vidnih oporišč za morebitno bodočo širšo razpravo o tem, kako se je morje vtisnilo v pesniško zavest znanih ustvarjalcev v prejšnjem stoletju. Menim, da navedeni primeri dovolj prepričljivo govore o bogatem in pisanem lesku in odlesku morja v slovenski besedni umetnosti, da zgovorno pričajo, kako zelo je bila tema morja pri nas rodovitna in da je bila izvorno zajeta in organsko speta v širine našega doživljajskega sveta.

## Literarnozgodovinski problemi, gradivo, komentarji

### MANDELČEVO PISMO

Gre za pismo vajevca Valentina Mandelca (1837—1872), ki doslej ni bilo znano in objavljeno.

Ko sem bil študent slavistike (okrog 1952), me je moja mama, predmetna učiteljica slovenščina na Koroški Beli, opozorila, da imajo tamkajšnji sorodniki Valentina Mandelca (tudi oni so se tako pisali) ohranjeno njegovo pismo in da ga ljubeče čuvajo. Takrat sem pismo prepisal, morda prepis tudi komu pokazal, potem pa založil.

Pripravljajoč pred nedavnim mamino knjižnico na selitev, sem prepis pisma našel. In kar sem takrat zamudil, to naj opravi zdaj: objavljam ta dokument, ki je gotovo splošno zanimiv. Ne odkriva sicer velikih literarnozgodovinskih novosti, pač pa odkriva predvsem človeško-značajske in jezikovno-kompozicijske kvalitete pomembnega člana naše vajevske generacije.

Valentin Mandelc (Tine) piše sestri Mariji. Pismo je datirano. Takrat je služboval kot profesor jezikov v Karlovcu, sestra Marija (rojena l. 1840) pa je bivala v Kranju, kjer je bila družina sploh doma. Oče, bil je sedlar, je umrl že leta 1848. Od štirih otrok (trije moški) je bil Valentin najstarejši. Brat Ivan, tudi sedlar, se je poročil eno leto prej kot Marija.

Kot je razvidno iz pisma, je Valentin materi-vdovi redno pošiljal denarno podporo (mati bi denar rajši dobivala v pismu kot z nakaznico).

Znano je, da se je Valentin zelo težko prebijal v letih, ko je bil dijak v Ljubljani, pa je bil vendar gostitelj vajevske družbe l. 1854/55. Že takrat je bolehal za jetiko (glej niže: »moja prsna nadloga«), kar je med drugim zavrlo sicer močno in vztrajno literarno delovanje. Odločilna pa je bila usmeritev v težak pedagoški poklic.

Ker je bil Simon Jenko Valentinov sošolec že v Kranju in ker je bil Mandelc kranjski domačin, je verjetno, da je bil Jenko dobro znan pri Mandelčevih. Znano je, da je Marija Mandelc stregla bolnemu pesniku Jenku v času pred smrtjo. Jenko je umrl 18. oktobra 1869. Ali je bila med njima ljubezen, ni gotovo.

Marija se je torej poročila 1. septembra 1870, in sicer s 43-letnim Gregorjem Keržičem in je potem živela v Kranju.

Za podrobnejše podatke glej Koblarjev spis o Mandelcu v Slovenskem biografskem leksikonu in članek Maksa Pirnata »Pesnik Simon Jenko in Marija Mandelc« v časopisu Jugoslovan, 21. XII. 1930.

Opozorim naj, da Koblarjev podatek »1870 je bil bolan vse poletje in se zdravil nekaj časa pri materi v Kranju...« glede na dejstva iz pisma ni v celoti točen, razen če je Tine vendarle odpotoval v Kranj kasneje, pač že na jesen.